

Amantius AKIMJAK — Rastislav ADAMKO — Janka BEDNÁRIKOVÁ: *Spíšský Graduál Juraja z Kežmarku z roku 1426. Graduale Scepusiense Georgii de Kesmark anni 1426.* Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku Ústav hudobného umenia, vedy a sakrálnej hudby, Ružomberok, 2006. 605 o. + 6 o. képmelléklet + lézerlemez

Mindig nagy örömet okoz a középkor kutatóinak és a téma iránt érdeklődő olvasóközönségnek, amikor egy nehezen hozzáférhető forrás hasonló kiadása napvilágot lát. Így van ez a szepesi káptalani könyvtár Ms. Muz. N° 1 jelzetű, 1426-ból származó graduáléja esetében is. A kötetben a kétnyelvű (szlovák, angol) bevezető tanulmányt a kódex fekete-fehér lapjai követik az oldalak alján és szélén a szövegek átirásával, majd néhány iniciálé színes képe zárja a könyvet. A közreadókat dicséri, hogy a kiadáshoz a graduáléről készült digitális felvételeket is mellékelik lézerlemezen.

Az első, igen kedvező benyomás után, a bevezető tanulmány olvasása közben azonban elbizonytalanodik és számtalanszor megakad az ember. Értelmezhetetlen számunkra például a történeti kitekintésben az a kijelentés, hogy „1273 után [...] a Bálint-kápolna zarándoktemplomként működött, melyben a reformációig ószláv nyelvű liturgiát celebráltak.” (83.) Vajon milyen adatra építve írja le e furcsa mondatot a szerző? És egyáltalán: milyen rítusú ószláv nyelvű liturgiára gondol? Keleti (bizánci-pravoszláv) liturgiára? A latin liturgia körén belül az állítás abszurdnak látszik, annak szláv változatáról (a horvát glagolita rítuson kívül) nem tudunk. Egy pontos történeti hivatkozás megvilágítaná a szerző elképzelését.

Hasonlóképpen nem világos, hogyan kell értenünk „A szentek naptárának rekonstrukciója” című fejezetben a *régebbi és újabb proprium de sanctis* terminusokat (99.). Az író szerint a szanktorále kétrészes: első nagy egysége Luca napjától (december 13.) Katalin ünnepéig (november 25.) terjed (99^v–130^r fólió; a faksimile kiadásban a 130^r és a 139^v oldalak felcserélődtek), a második egység a csupán incipitekkel jelzett, jegyzékszerűen rögzített miséket tartalmazza Borbála (december 4.) és Gereon (október 10.) ünnepe között (római számos foliálás nélkül, 134^v–138^v). A továbbiakban régebbi és újabb proprium elnevezéssel utal a szerző a két részre, de vajon mit ért e megkülönböztetés alatt? Biztosan nem az egyes ünnepek korára gondol, hiszen abban az esetben öt (Tamás apostol és vigiliája fol. 99^v, 124^v, Pálforduló fol. 100^v, 135^r, Apollinaris fol. 116^r, 136^v, Septem fratres fol. 115^v, 136^v) régi és új is lenne egyszerre, teljesen egyforma miserend mellett, nem is beszélve arról, hogy például László király miséje a régebbi (fol. 112^v), István királyé és Gellért püspöké ellenben az újabb csoportba tartoznék (fol. 137^v). Mivel saját megállapítása szerint mindkét szakaszt ugyanaz a kéz írta le (98., 116.), kizárható, hogy a két rész lejegyzési idejét különböztetné meg így. Csak halvány sejtésünk lehet arról, hogy ezzel a nem különö-

sebben szerencsés szóhasználattal a graduále sajátos szerkesztési eljárására utal a szerző, melynek magyarázatául két, egymáshoz közel álló, de nem túl meggyőző hipotézist alkot. Az első feltételezés szerint (99.) a szkriptor először egy „őstípusból” dolgozott (*régebbi proprium*), majd miután észrevette, hogy abból számos ünnep hiányzik, azokat utólag pótolta (*újabb proprium*). A második elmélet is a mintapéldányban keresi a kódex különleges szerkesztésének okát (116.): eszerint a szkriptornak egy, a graduáléval teljesen megegyező mintája lett volna, vagy a mintaként szolgáló két, különböző korú kézirat közül az egyik a régi római naptárat tartalmazta, a másik, az újabb, a szomszédos országok helyi hagyományát képviselte. Ám mindkét hipotézis megkérdőjelezhető a kétféle *proprium* tartalma alapján. Milyen lehetett és honnan származhatott az az őstípus vagy régi római naptár, amelyben például László király mint egyetemesen tisztelt szent szerepel, míg az újabb, a szűkebb terület helyi hagyományát képviselő részben többek között Jakab, Bertalan és Máté apostolok, Gergely pápa és Ágoston kapnak helyet?

A szanktorále ilyen felosztásának egyébként sokkal zavaróbb következményei is vannak. A 109. oldalon a szerző egy egész bekezdésben keresi a magyarázatot Transfiguratio ünnepének hiányára, míg a 113. oldalon az ünnepet is magába foglaló táblázat kommentárjában arról értesülünk, hogy Kölnben —hogymiért éppen ott, nem tudni— csak a XIV. századtól ünnepelték Urunk Színeváltozását. Az ünnepnek —tévesen megállapított— hiányát (fol. 137^v) a szerző földrajzi okokkal magyarázza. Tény viszont, hogy például a középkori magyar zsolozsmaforrások közül tizenöt esztergomi (köztük öt szepesi provenienciájú kódex), hét kalocsa-zágrábi,¹ két váradi² és egy erdélyi³ teljes officiumot közöl augusztus 6-ra, miséjének legkorábbi magyar tanúja pedig a XII. századi Pray-kódex, mely a főszövegben három orációt, a lapszélien pedig tételkezdeteket ad.⁴ Transfiguratio ünnepéhez hasonló módon tárgyal a szerző jó néhány apostolünnepet is (Mátyás, Jakab, Bertalan, Máté, Simon és Júdás).

Arra a kérdésre, hogy miért nincs nyoma Gallus, a 11000 szűz és Imre király (sic!) miséjének a graduáléban annak ellenére, hogy a szekvenciáriumban szerepelnek tételeik (100.), ugyanazt a feleletet kell adnunk, mint Mindenszentek esetében: Mihály és Márton ünnepe között ugyanis hiányzik egy lap. Éppen ezért teljesen érthetetlen a szerző 116. oldalon tett megjegyzése, mely az esztergomi zsinat által elrendelt ünnepek és a graduáléban szereplő szanktorále összehasonlítása alapján hangsúlyozza, hogy különleges figyelmet érdemel Szent Imre november 5-i ünnepének hiánya a szepesi graduáléban. András apostol

¹ Ld. KOVÁCS Andrea: *Corpus Antiphonalium Officii Ecclesiarum Centralis Europae V/B. Esztergom/Strigonium (Sanctorale)*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 2006. A továbbiakban CAO-ECE V/B. Uő: *Corpus Antiphonalium Officii Ecclesiarum Centralis Europae VI/B. Kalocsa-Zagreb (Sanctorale)*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 2008. A továbbiakban CAO-ECE VI/B.

² H-Gc s. sign. fol. 213, I-RVat 8247. fol. 240.

³ A-GÜ I/34. fol. 351.

⁴ H-Bn MNy 1. fol. 82.

és Miklós püspök miséjével kapcsolatban viszont csak abban az esetben helytálló a kódex lakúnájára hivatkozni, ha teljes egészében commune-anyaggal ülték meg ünnepüket, amit a rubrikázott „Ordo”-ban rögzítettek, ám ez —leginkább András esetében— kérdéses.

Eddig csak a nehezen értelmezhető kijelentések és megállapítások zavarták össze az olvasót. A proprium de sanctis és a szekvenciák alapján összeállított *naptár*-ban (100–104.) azonban több pontatlansággal is szembekerülünk (zárójelben a helyes dátumok): Zsófia: május 14. (15), Heléna: május 21. (22), Márton Translatiója: július 3. (4), István király: augusztus 21. (20). Teljes a zűrzavar októberben: Marcelli et Apulei: október 8. (7), Galli: október 16., Pelagiae: október 17. (8), Gereonis: október 10., Translatio sancti [Adalberti]: október 20. Az utolsó ünnep nevének kiegészítése önkényesnek tűnik, hiszen a megjelölt napon nem Szent Adalbertnek kizárólag lengyel forrásokban szereplő átviteli ünnepéről van szó (melyet a szerző a 118. oldalon gnieznói hagyományra hivatkozva már Szaniszló translatiós ünnepeként említ), hanem Ágoston püspök szélesebb körben elterjedt október 11-i Translatiójáról. Adalbert esetében egyébként a szerző sem tudja határozottan eldönteni, hogy melyik régióhoz igazodjék: a lengyel szerkőnyvekben megjelenő október 20-i, vagy a prágai és a magyar zsolozsma- és miseforrásokban gyakran önálló anyaggal szereplő november 6-i dátumot (98.) tekintse-e a szent ereklyeátviteli ünnepének?

A „régőbbi” proprium elemzésének bevezetésében (107.) a krakkói kódexek jellegzetességének tekinti azt, hogy a szakasz Luca napjával indul, és azt sugallja az olvasónak, hogy ezt a megoldást onnan vehette át a szepesi graduále. De a hivatkozásban szereplő irodalom egyetlen forrás alapján jutott erre a következtetésre,⁵ amit a többi krakkói kódex nem erősít meg: két graduále és három misszálé⁶ az egyetemesebb gyakorlatnak megfelelően András apostol vigíliájával kezdi a szanktorálét. Hasonlóan téves az az állítás, mely a prágai kódexek általános gyakorlatának tekinti a proprium de sanctis Borbála ünnepével való kezdését (112.). A prágai zsolozsmaforrások közül csupán egy tartalmazza az ünnepet András officiuma után, de az nem az író által a lábjegyzetben megjelölt XV. A. 10. jelzetű breviarium notatum (nem antifonále!).⁷ A miseforrások között is több november 29-től (egy december 31-től)⁸ kezdi a szentek ünnepeit.

Az „újabb” propriumról szóló fejezet adataiban és következtetéseiben ugyanilyen pontatlanságokat találunk. Az író Havas Boldogasszony ünnepének elterjedését Johannes Jenstein prágai érsek idejére (XIV. század vége) teszi, és a lengyel püspökségek forrásaiban csak a XV–XVI. század fordulójától kezdve

⁵ PL-Kk 45.

⁶ Graduále: PL-CZ s. sign. fol. 315, PL-Kk 44. fol. I. Misszálé: PL-Kk 3. fol. 160, PL-Kk 6. fol. 213, PL-Kk 8. fol. 311.

⁷ Ld. CZAGÁNY Zsuzsa: *Corpus Antiphonalium Officii Ecclesiarum Centralis Europae III/B Praha (Sanctorale, Commune Sanctorum)*. MTA-Zenatudományi Intézet, Budapest 2002.

⁸ CZ-Pn I. B. 10. fol. 74. (Szilveszter), CZ-Pn XII. A. 21. fol. 116, CZ-Pn XIII. B. 17. fol. 115, CZ-Pn XIII. 5c. sine fol., H-Bn 93. fol. 94.

talál utalást megülésére. Ebből a szepesi graduáléban jelenlévő ünnepre vonatkozóan cseh befolyásra következett (114.). Érdemes azonban megemlítenünk, hogy az általa teljesen figyelmen kívül hagyott magyar kódexek közül —hogy csak a XIV. századiakat vegyük számba— négy breviárium⁹ és további öt szerkönyv¹⁰ tartalmazza az ünnepet.

Ugyanez az egyoldalú válogatás jellemzi az egyes szentek kultuszának központjait meghatározó bekezdést is (115.). Így lesz az egész középkori Magyarország, s különösen az esztergomi érsekség területén kiemelt tiszteletnek örvendő Adalbert¹¹ kizárólag prágai és krakkói szent. Nyilván ezért nem tud mit kezdeni a szerző Adalbert és György áprilisi ünnepének dátumával (192. lábjegyzet), amely pedig a magyar forrásokban igen hamar tisztázódott: Adalbertet április 23-án, Szent Györgyöt április 24-én¹² ünneplik (nem pedig április 22. és 23., amint a 116. oldalon találjuk). Szerinte egyértelműen krakkói hatás Heléna és a Divisio apostolorum ünnepének megjelenése a szepesi graduáléban. De miért érkezett volna éppen Krakkóból a Szepességbe az Apostolok Szétoszlásának ünnepe, melyet az előző oldalon még a német befolyás alatt lévő területek ünnepei közé sorolt, s amely a szerző szerint a XII. században cseh és magyar forrásokban is megjelent? Mivel Heléna magyarországi kultuszáról nem tud a fejezet írója, itt jegyezzük meg, hogy a dinasztikus szentek (István és László király, Imre herceg) mellett Heléna császárnő (február 8., május 22.), Zsigmond király (május 1., október 16.), Illés próféta (július 20.), Margit (július 13.), Demeter (október 26.) és Becket Szent Tamás (december 29.) jelenléte a magyar szerkönyvekre hosszú időn keresztül jellemző, s a szanktoráléban az európai környezettől elütő arculatot ad.¹³ Heléna tiszteletének legkorábbi magyar forrása a XI–XII. század fordulójáról származó Szent Margit-szakramentárium,¹⁴ melynek könyörgései ettől kezdve változtatás nélkül élnek tovább, és megjelennek szinte minden magyar szerkönyvben, leggyakrabban a májusi ünnepnél.

⁹ HR-Zu MR 29. fol. 259^v, HR-Zu MR 120. fol. 266, RO-AJ R. II. 46. fol. 234, TR-Itks 42. fol. 298^r.

¹⁰ H-Bn 94. fol. 273^r (orációk a lap szélén), H-Bn 214. fol. 216^r (orációk a lap szélén), H-Bn 366. fol. 3^v (naptárban), H-Bn 395. fol. 6^v (naptárban), H-Bn 408. fol. 4^v (naptárban).

¹¹ Lásd CAO-ECE V/B április 23: 28 forrásból 21-ben; november 6: 24 forrásból 12-ben, viszont egy kivételével valamennyi esztergomi kódex tartalmazza a pálos és szepesi források által mellőzött translatiós ünnepet. CAO-ECE VI/B: valamennyi kalocsa-zágrábi kódexben szerepel az áprilisi ünnep. A-Gu 211. fol. 94^r, A-GÜ I/34. fol. 231^v, I-RVat 8247. fol. 196. A középkori Magyarországon kizárólag esztergomi szerkönyvekben (12) fordul elő szekvenciája, a *Corona sanctitatis*. Ünnepének legkorábbi forrása: HR-Zu MR 126. fol. 80^v.

¹² SZENDREI Janka: *A „mos patriae” kialakulása 1341 előtti hangjegyes forrásaink tükrében*. Balassi Kiadó, Budapest 2005. 159–160.

¹³ SZENDREI, 2005. 160–161.

¹⁴ HR-Zu MR 126. fol. 76^v.

Mindezek után az olvasó bizonyos fenntartással és óvatossággal kezd a hátralévő fejezetek megismeréséhez. A teljesség igénye nélkül csupán néhány észrevétel „A vasár- és ünnepnapi Alleluják elemzése” című fejezethez. A 204. lábjegyzetben említett graduále (Clmae 172a–b) nem a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum, hanem a budapesti Országos Széchényi Könyvtár tulajdona. Megbízható általános következtetések levonására teljesen alkalmatlanok az Alleluia-sorozatok összehasonlításához kiválasztott források. Három kódex, mégpedig az esztergomi fővonalat képviselő Missale notatum, egy, a szerző által is osztrák provenienciájúnak (!) tartott misszále, és a vizsgált helyen lakúnás kassai graduále alapján hangzik el az a kijelentés, hogy „a középkori Magyarország kéziratai nem voltak egységesek” (119.).

Egyébként is felmerül az a gyanú, hogy bár az író többször hivatkozik a Missale notatumra¹⁵ (és a Bakócz-graduáléra¹⁶), mintha nem lenne tisztában azok tartalmával. Máskülönben hogyan írhatna le olyan kijelentést, hogy a húsvét hetének szombatján elhangzó, kétverses *Laudate pueri—Sit nomen Domini Alleluia*-vers a premontrei rend szövegagyományát képviseli, míg a *Laudate Dominum—Sit nomen Domini* az egyházmegyékre jellemző változat¹⁷ (118., sajnos bármiféle bibliográfiai hivatkozás nélkül). A szerző azt állítja, hogy Mennybemenetel oktávján (helyesen: Mennybemenetel utáni vasárnap) a szepesi graduále hibásan három olyan Alleluia incipitjét közli, melyek közül kettő nincs meg a kódexben, és hogy közülük egyik sem szerepel az összehasonlításra kiválasztott forrásokban (119.). Ezzel ellentétben két tételt mégis tartalmaz mind a kassai graduále, mind az esztergomi misszále,¹⁸ a harmadikat viszont hiába is keressük a 212. lábjegyzetben megadott *Cognoverunt* szövegkezdettel akár egyik, akár másik forrásban, hiszen a helyes olvasat a *Cum venerit*. Egyébként nagyon valószínű, hogy a szerző által a szepesi graduáléból hiányolt *Alleluia Ascendit Deus in iubilatione* tétel a kódexből hiányzó cxiii lapon volt (47^v és 48^r között), mégpedig Ascensio miséjébe foglalva, miként az többek között a Missale notatumban vagy a kassai és a Bakócz-graduáléban is azon a helyen található.¹⁹

Az Exultate Deo—Sumite psalmum tétel a fejezet írója szerint kizárólag lengyel és prágai forrásokban bukkan fel, tehát a szepesi graduále is onnan veszi át

¹⁵ Kiadva: Janka SZENDREI — Richard RYBARIČ (ed.): *Missale Notatum Strigoniense ante 1341 in Posonio*. Musicalia Danubiana 1. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1982.

¹⁶ Kiadva: SZENDREI Janka (ed.): *Graduale Strigoniense (s. XV/XVI)*. Musicalia Danubiana 12*–**. MTA-Zenetudományi Intézet, Budapest 1990.

¹⁷ Ezzel szemben lásd: H-Bn 214. fol. 110^v, H-Bn 220. fol. 157^v, H-Efkö I. 1a-b. fol. I/150^v, SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 148^r. (Mivel a kötet elején a felhasznált források között a szerzők feltüntették, ezért két pozsonyi misszálét is bevontunk a vizsgálatba.)

¹⁸ *Emitte Spiritum tuum*: H-Bn 172a. fol. 229, SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 168^r, továbbá: H-Bn 214. fol. 123^v, H-Bn 220. fol. 173^v. *Ascendit Deus in iubilatione*: H-Bn 172a. fol. 224, SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 163, továbbá: H-Bn 214. fol. 119, H-Bn 220. fol. 167.

¹⁹ H-Efkö I. 1a-b. fol. I/162^v.

(121.). Ezzel ellentétben a darab magyar kódexekben is otthonos.²⁰ Bár a Szent Erzsébet ünnepére kijelölt *O pia regis filia* Alleluia a középkori Magyarországon több területéről dokumentálható,²¹ a szerző csupán egyetlen prágai forrásból ismeri (123.). A másik Erzsébet-Alleluia, a *Sponsa veri Zachariae* viszont csak lengyel kódexekből ismert a szerző előtt annak ellenére, hogy azt 11 magyar forrás tartalmazza.²²

A kiragadott példák alapján igen nagy bátorságra vall arra következtetni, hogy „a szepesi graduále a lengyel és cseh egyházmegyék kéziratainak többségéhez hasonlóan a délnémet terület liturgikus hagyományát tartalmazza, és teljes egészében különbözik az esztergomi tradíciótól.” (124.)

„A kódex szekvenciáinak elemzése” című fejezethez is lenne néhány pontosító megjegyzésem. A Tridenti Zsinat nem öt, hanem csak négy szekvenciát hagyott meg. (A *Stabat mater*-t 1727-ben vették fel a Hétfájdalmú Szűz liturgiájába.) A fejezet szerzője szerint a 68 tételt tartalmazó graduále az egyik legnagyobb és legrégebb szekvencionále a magyar királyság területén (125.). A valóság az, hogy a kottás források közül a majd száz évvel korábbi *Missale notatum Strigoniense* 78, az 1463-as Futaki-graduále 86 tételt tartalmaz, nem beszélve több XIV. századi misszáléről, melyek közül néhánynak a szekvencia-állománya jóval meghaladja a szepesi graduáléban szereplő tételek számát.²³

A magyar szentek tiszteletére készült szekvenciák (László király: *Novae laudis attollamus*, István király: *Corde voce mente pura*, Imre herceg: *Stirps regalis proles regis*) nem XIV., hanem XIII. századi alkotások. Az *Omnes una celebremus* tételt a források nem Mindenszentek napjára, hanem közvasárnapokra (*dominicus diebus*) írják elő. A szerző által szepesi eredetűnek tekintett, Szent Márton Translatiójára rendelt *Gloriosus Christus rex* szekvencia a magyar források közül nem csupán a Bakócz-graduáléban fordul elő: a Futaki- és az Erdélyi graduále is tartalmazza a tételt.²⁴ A másik két forrással ellentétben a Bakócz- és az Erdélyi graduále a *Gloriosus Christus rex* szekvenciát nem többletként adja az általánosan elterjedt *Sacerdotem Christi Martinum* mellé, hanem egyetlen lehetőségként. Nem állja meg a helyét az az állítás sem, mely szerint az *O Maria Virgo dia Trinitatis* tétel a szepesi gradualén kívül csupán egy tarnowi forrásban jelenik meg

²⁰ Graduále: H-Bn 172b. fol. 74^v, H-Efkő I. 1a-b. fol. 1a/185, RO-AJ R. I. 96. fol. 61. *Missale notatum*: SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 185^v. Misszálé: H-Bn 214. fol. 144^v, H-Bn 220. fol. 196.

²¹ Graduále: HR-Za III. D. 182. fol. 37, RO-AJ I. 1. fol. 228, RO-AJ R. I. 96. fol. 82^v, RO-Sb s. sign. fol. 254. Misszálé: RO-Gheorgheni, Parochia Romano-Catolica, 845. fol. 201^v; RO-Sb 3. V. 1. fol. 184 (a mise eleje hiányzik, csak az Alleluja végétől [„... ad superum consortium claret glorificata.”] van meg a szöveg).

²² Graduále: H-Bn 172b. fol. 239^v. Misszálé: A-GÖ 107. fol. 265, A-GÖ 234. fol. 197, H-Bn 435 fol. 82, H-Bn RMK III. 176. fol. 201^r, H-Bn RMK III. 196. fol. 233, H-Gc s. sign. fol. 184^v, *Missale Strigoniense*. Nürnberg 1484. fol. 162^v; RO-AJ R. I. 23. fol. 189, RO-AJ R. I. 24. sine fol., US-NYpm M. A. G. 7. fol. 301.

²³ H-Bn 215. 65, H-Bn 94. 68, HR-Zu MR 133. 90! tétel.

²⁴ TR-Itks 68. fol. 292^v, H-Bn Fol. lat. 3815. fol. 176^v.

(127.), hiszen egy brassói szerkönyv kottával közli.²⁵ A szepesi graduále szekvenciáriumának német bencés eredetét lenne hivatott bizonyítani az a minden alapot nélkülöző állítás, hogy a Szűz Mária születésére előírt *Stirpe Maria regia* szekvencia kizárólag német provenienciájú forrásokban fordul elő (128.). Ez a kijelentés teljes mértékben megcáfolható a magyar források alapján. A középkori Magyarország területén néhány ünnephez (Szent András, Pálforduló, Szűz Mária Születése, apostolok, szüzek ünnepe, Templomszentelés) két különböző, párhuzamosan egymás mellett élő szekvencia tartozott. Ám jellemző volt, hogy a különböző egyházmegyék melyik tételt részesítették előnyben. A *Stirpe Maria regia* tétel 26 magyar forrásban fordul elő,²⁶ és a zágrábi egyházmegye kivételével minden területen (tehát az esztergomi, erdélyi és felvidéki kódexekben) egyértelműen előnyt élvezett a *Nativitas Mariae Virginis* szekvenciával szemben.

Ugyanezen az oldalon a fejezet írója Richard Rybaričra hivatkozik, aki a Magyar- és Csehország területén használt kéziratok szekvencionálóját a szepesi graduále anyagával összehasonlítva két csoportot különböztet meg: az első olyan darabokból áll, melyek csupán a szepesi graduáléban szerepelnek, s nem fordulnak elő szlovák, magyar és cseh forrásokban, a második pedig olyan szekvenciákat tartalmaz, melyek csak cseh kódexekben jelennek meg, míg a szlovákokban és a magyarokban csupán a szövegük szerepel. Ezzel szemben az első csoport valamennyi tételét megtalálhatjuk magyar forrásokban: *Dulce lignum adoremus* (2 forrás),²⁷ *Gratuletur orbis totus* (3 forrás),²⁸ *Gaude mater luminis* (5 forrás),²⁹ *Hodiernae festum lucis* (2 forrás),³⁰ *Serpens antiquus* (2 forrás).³¹ A Gallus-szekvencia kivételével (*Dilecte Deo Galle perenni*) a második csoporthoz tartozó tételeknek is létezik kottás magyar feljegyzése: *Diem festum Bartholomaei* (4 forrás),³² *Christe tui praeclari militis* (1 forrás),³³ *Sacrosancta hodiernae festivitas* (3 forrás).³⁴

²⁵ RO-Sb s. sign. fol. 160^v.

²⁶ A-GÖ 107. fol. 334^v, A-GÜ I/43. fol. 231, H-Bn 91. fol. 168, H-Bn 94. fol. 350^v, H-Bn 172b. fol. 315, H-Bn 215. fol. 299, H-Bn 216. fol. 270^v, H-Bn 218. fol. 296^v, H-Bn 219. fol. 223, H-Bn 220. fol. 360, H-Bn 222. fol. 179^v, H-Bn 395. 196^v, H-Bn 435. fol. 74, H-Bn RmK III. 196. fol. 298, H-Efkö I. 3. fol. 343, H-Efkö I. 20. fol. 276, RO-AJ R. I. 23. fol. 232, RO-AJ R. I. 96. fol. 141^v, RO-AJ R. II. 134. fol. 251, RO-BRbe I. F. 67. fol. 158, RO-Csíkszereda, Csíki Székely Múzeum, 5252. fol. 79^v, RO-Mbe s. sign. fol. 55, RO-Sb s. sign. fol. 239, SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 353^v, TR-Itks 68 fol. 283^v. Missale ad usum dominorum Ultramontanorum. Verona, 1480. sine fol.

²⁷ Graduále: RO-AJ R I. 96. fol. 142, RO-Sb s. sign. fol. 239.

²⁸ Graduále: RO-BRbe I. F. 67. fol. 150. Misszálé: H-Bn 91. fol. 166, H-Bn 222. fol. 177.

²⁹ Graduále: RO-Sb s. sign. fol. 158. Missale notatum: SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 349^v. Missale: H-Bn 94. fol. 349, H-Bn 219. fol. 228, H-Bn 435. fol. 88.

³⁰ Misszálé: H-Bn 91. fol. 166^v, H-Bn RmK III. 176. fol. 262^v.

³¹ Graduále: TR-Itks 68. fol. 312^v. Misszálé: US-NYpm M. A. G. 7. fol. 333^v.

³² Szekvenciárium: RO-Mbe s. sign. fol. 47. Graduále: H-Bn Fol. lat. 3815. fol. 170, TR-Itks 68. fol. 281^v. Missale notatum: SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 352^v.

³³ Graduále: H-Efkö I. 3. fol. 344.

³⁴ Graduále: HR-Za III. D. 182. fol. 69, TR-Itks 68. fol. 297. Missale notatum: SQ-BRm EC. Lad. 3. és EL 18. fol. 357^v.

Ezután nem szükséges a bevezető tanulmány végén szereplő, a graduále és az egyes tételek eredetére, kapcsolataira vonatkozó összefoglaláshoz megjegyzést fűznünk. A fentiekből világos, hogy az irodalomban megjelölt, a pontos véleményalkotáshoz elégtelen számú forrást is csak felszínesen, tárgyi tévedésekkel és pontatlanságokkal dolgozta fel a szerző, s ezek alapján nem is alkotott tárgyilagos képet a graduáléről és annak tartalmáról. Ehhez a közép-európai források lehető legteljesebb, pontos és tárgyilagos elemzése mellett a dalamok összehasonlító vizsgálatára is szükség van. A szepesi graduále faksimile kiadása ehhez a munkához nyújthat segítséget.

Kovács Andrea

